

СТАНОВИЩЕ

относно дисертационен труд
за присъждане на научна и образователна степен „Доктор по психология”

Личностни убеждения и агресия в юношеска възраст

Автор: Ваня Николова

Предмет на дисертационния труд са личностните убеждения в юношеска възраст. В клиничната си и изследователска работа А. Бек и колеги идентифицират специфичен модел на дисфункционални (личностни) убеждения за всяко едно от личностовите разстройства. Личностните убеждения не предявява толкова строги изисквания за устойчивост на поведението в различни ситуации и от тази гледна точка замяната на термина *личностово разстройство* (нетипично за юношеската възраст) с *личностно убеждение* би било стъпка към преодоляване на противоречието между развиващите се личностни механизми през юношеството и устойчивият, диспозиционен характер на личностовите разстройства. Втората основна задача на труда е оценка на прогностичните възможности на личностните убеждения по отношение на агресивното/деструктивното поведение в юношеска възраст.

Дисертационният труд е с обем от 173 страници и включва увод, седем глави, заключение и използвана литература. Библиографията съдържа 144 източника, от които 16 на български, 119 на английски, 2 на руски и един на италиански език.

Теоретичната рамка на изследването е представена в първите три глави.

Първа глава съдържа кратък исторически преглед на еволюцията на възгледите за личностовите разстройства, подходи за анализ и оценка, вкл. категориален и дименсионален подход на дефиниране. Направен е и сравнителен анализ на термините личностово разстройство и личностен стил – подход, който позволява да се потърсят адаптивните (здравословни) измерения на феномена. Специален акцент е поставен върху когнитивните теории, според които всяко разстройство се характеризира не само с дисфункционално и асоциално поведение, но също и убеждения, нагласи, афекти и стратегии. От тази гледна точка е възможно да се направи специфичен профил на всяко от разстройствата, основано на типични когнитивни, афективни и поведенчески характеристики (Beck et al., 2004). В отделен параграф се дис-

кутира проблемът за личностовите разстройства в детството и юношеството, а в заключение е направен преглед и на наличните инструменти за оценка.

Втора глава анализира агресията – класификация и видове, произход/развитие, както и полови различия, възрастова специфика, фактори за проява. Трета глава разглежда феномените на кибервиктимизацията и кибертормоз, в сравнителен план с традиционните форми (лице в лице), вкл. характеристиките на основните участници, спецификата на дейностите, свързани с кибертормоз, както и последиците от тази форма на злоупотреба в социалните мрежи.

Глави 4.–6. съдържат емпиричната част на труда. Първата от тях представя конструирането на основния инструмент на изследването: *Въпросник за личностни убеждения-кратка версия* (PBQ-SF, Leite et al., 2012), върху 988 (450 момчета и 508 момичета, 30 лица с неотбелязан пол. Оригиналната версия се състои от 10 скали, за оценка на 10 личностови разстройства. Българският превод се базира на 4 независими превода, обсъдени до постигане на съгласие. Експлораторният факторен анализ дава предимство на 9-факторния вариант, от гледна точка както на факторните тегла на айтемите, предназначени за оценка на компонентите, така и според съдържателната интерпретация на когнитивния модел на личността. Детайлно е представена интерпретацията на всеки от компонентите, в сравнителен план с оригиналната структура. Факторите са означени съдържателно, максимално близко до формулировките на емпиричните признаци – айтемите, с най-високи тегла.

Пета глава представя българска версия на *Скала за конфликти между връстниците* (PCS, Marsee et al., 2011), оценяваща реактивна-проактивна и директна-релационна агресия. PCS е сравнително нов инструмент, неизползван досега у нас и от тази гледна точка апробацията му представлява несъмнен изследователски и практически интерес. Данните са получени върху 681 изследвани лица (265 момчета и 394 момичета и 22 лица с неотбелязан пол). Българският вариант се базира на 4 независими превода. Данните от експлораторния факторен анализ обаче не възпроизвеждат оригиналната 4-факторна структура. Тъй като адаптацията на скалата е на начален етап, авторът е предпочел да работи с компонентите на оригиналната версия.

Шеста глава описва третият, адаптиран за целите на дисертационното изследване инструмент – *Скала за кибервиктимизация и кибертормоз* (CVBS, Çetin et al., 2011). Данните са върху извадка от 694 изследвани лица (257 момчета и 416 момичета, 21 с непосочен пол). Експлораторният анализ свидетелства в полза на три-

факторен вариант, както при кибервиктимизацията, така и при кибертормоза, но решението частично не съвпада с оригиналната структура. На практика трите компонента на кибервиктимизация и кибертормоза взаимно си съответстват, като се различават според пасивната или активната позиция на субекта. Подобен резултат създава допълнителни възможности за анализ на резултатите, вкл. и на индивидуално равнище.

В рамките на пета-шеста глава е оценена и валидността на български версии скалите на агресивно поведение (за конфликти между връстниците и за кибертормоз и кибервиктимизация), чрез оценка на корелациите между тях, както и връзките с друг, използван инструмент за агресия (*Многомерна скала за агресивност*).

Заключителната седма глава представя резултатите, които директно адресират основната тема на труда: възможностите на личностните убеждения, дефинирани като независима променлива, да прогнозира проявите на агресия, кибертормоз и кибервиктимизация/агресия/кибервиктимизация, както на допълнително включените в анализа променливи: безпокойства и предъвкване на негативния опит. За ефекта върху всяка от зависимите променливи са формулирани изходни хипотези, като връзките последователно са тествани на равнище корелации и регресионни модели. Данните са анализирани коректно и интерпретирани в съответствие с изходните очаквания, базирани на съдържанието на конструктите.

В заключението се обобщават получените резултати, като се посочват и някои ограничени на проведеното изследването.

В рамките на труда:

- са адаптирани три самооценъчни инструмента, предназначени за юношеска възраст: *Въпросник за личностни убеждения-кратка версия (PBQ-SF)*, *Скала за конфликти между връстниците (PCS)* и *Скала за кибервиктимизация и кибертормоз (CVBS)*;
- емпирично са потвърдени прогностичните възможности на личностните убеждения по отношение на широк кръг от агресивно/деструктивно поведение в юношеска възраст;
- използването на посочените инструменти съдържа значителен потенциал за изследвания в юношеска възраст от гледна точка на произхода и детерминацията на проблемното поведение, както и анализ на етиологията на определени емоции, автоматични мисли и поведение.

- В приложен аспект ранната идентификация на ключовите личностни убеждения, е полезна за целите на консултирането и планирането на интервенция.

В заключението на труда са резюмирани получените резултати, авторът се е спрял и на някои ограничения на изследването, като е посочил и перспективи за използване на адаптираните за юношеска възраст инструменти за целите на изследователската работа и практиката.

В заключение: заедно с тематичния си фокус – личностните убеждения, дисертационния труд включва анализ и на значителен брой допълнителни променливи, съдържателно свързани с основния проблем. Планирането и реализацията на подобно изследване е сериозно предизвикателство, с което е авторът без съмнение успешно се справил, като е демонстрирал необходимата професионална компетентност.

В личен план Ваня Николова е дисциплиниран и кооперативен човек, със силна мотивация и интереси за работа с деца и юноши.

Към труда имам и една препоръка, свързана с продължаване на изследването. Според получените резултати факторният анализ на *Скалата за конфликти между връстниците* (PCS) не възпроизвежда оригиналната структура. Поради тази причина е необходимо структурата да се тества върху по-голяма извадка, за да се проучи по-детайлно причината за подобно разминаване (още повече, че според получените на този етап данни, някои от компонентите на PCS корелират прекалено силно, което е основание да се допусне частично припокриване в съдържанието).

Приносните моменти на труда са коректно посочени в справката на автора.

Авторефератът представя съществените моменти от дисертационния труд.

В качеството си на член на журито съм убеден, че представения труд изпълнява изискванията за дисертационно изследване и препоръчвам на уважаемото жури да присъди на Ваня Николова научната и образователна степен „Доктор”.

4 май 2021 година

проф. д.пс.н. Пламен Калчев
Софийски университет „Св. Кл. Охридски“
Катедра по Обща, експериментална, развитийна
и здравна психология